УДК 378.124+372.461+008

Ірина Княжева

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МЕТОДИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ДОШКІЛЬНА ОСВІТА»

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в нашій державі, свідчать про потребу суспільства в розвинених на рівні сучасних вимог особистостях, здатних успішно діяти в мінливому світі. За цих умов основною метою вищої педагогічної освіти в контексті компетентнісного підходу виступає підготовка конкурентоспроможних висококваліфікованих, компетентних професіоналів, серед яких особливе місце посідають майбутні викладачі педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта», покликані готувати фахівців, здатних до формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку. Одним з найважливіших показників якості їх професійної підготовки є розвиток методичної культури як особистісного новоутворення, що сприяє осмисленню, переробці і привласненню базових сенсів і форм викладацької діяльності, авторизації інноваційного педагогічного досвіду.

Звернення до проблеми розвитку методичної культури майбутніх викладачів і виділення її в число актуальних напрямків теорії та практики вищої освіти стало результатом усвідомлення специфіки викладацької діяльності, важливості її методичного складника. Різні аспекти професійно-педагогічної підготовки магістрантів різних спеціальностей розкрито в наукових дослідженнях В. Є . Береки, В. І. Бондаря, Н. О. Верещагіної, С. С. Вітвицької, О. І. Гури, І. Ф. Ісаєва, Ю. В. Подповетної, Р. К. Серьожнікової, В. О. Сластьоніна та ін. Попри це необхідно зауважити, що проблема розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта», визначення педагогічних умов, що сприяють підвищенню ефективності цього процесу, доки в наукових дослідженнях не представлена і потребує теоретичної розробки і практичного розв’язання.

Метою статті є визначення педагогічних умов, що здатні забезпечити ефективний розвиток методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта».

Виявленню й обґрунтуванню педагогічних умов, що сприятимуть розвитку методичної культури майбутніх викладачів вищої школи спеціальності «Дошкільна освіта» вважали логічним передувати з’ясування сутності означеного феномена.

Конкретизацію поняття «умова» розпочнемо з аналізу довідкової літератури, в якій у залежності від спрямування воно тлумачиться як:

– філософська категорія, що «виражає відношення предмета до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може». При цьому сам предмет виступає як щось обумовлене, а умова – як відносно зовнішнє предмету різноманіття об’єктивного світу, «з наявності якого з

необхідністю слідує існування даного явища» (предмета) [13, с. 707];

– правила, встановлені в якій-небудь галузі життя, діяльності; причина, обставина, від якої що-небудь залежить; вимоги, на які слід спиратися; обстановка, в якій що-небудь відбувається; ймовірна залежність від тих або інших обставин чи фактів [10, с. 839];

– необхідна обставина, що робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [9, с 632].

Тут визначальним є розуміння умови як зовнішньої обставини, середовища, необхідного для існування, перебігу, розвитку певного явища (предмета), визначення ситуації залежності предмета від умови.

У психолого-педагогічних словниках «умова» трактується як: сукупність змінних зовнішніх і внутрішніх причин, що позначаються на психічному розвитку людини, прискорюючи або гальмуючи його, впливаючи на динаміку і кінцевий результат такого розвитку [8]; підкреслюється також опосередкування результату активністю особистості або колективу [2]; явище, що зумовлює існування іншого [4];сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених завдань [7, с. 42]; комплекс змінюваних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, здатних опосередковувати фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання і навчання, формування особистості [12, с. 36]. Умови визначаються цілями, змістом, засобами діяльності. Загальним у наведених трактуваннях є розуміння даного феномену як відношення предмета (явища) з довколишнім, без якого його існування або позитивні зміни утруднені або не можливі.

Уживання терміна «педагогічні умови» пов'язане з необхідністю вирішення різноманітних суто педагогічних проблем і в узагальненому трактуванні може бути розкрите як сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічної діяльності; обставини, що зумовлюють формування і розвиток педагогічних явищ, процесів, систем; чинники, що впливають на процес досягнення мети та є результатом відбору, конструювання і застосування елементів змісту, форм, засобів, технологій, методів та прийомів навчання і виховання, що сприяють ефективному вирішенню поставлених завдань [11].

Розгляд даного феномену з позиції системного підходу дозволив визначити його як компонент педагогічної системи, що відображає сукупність внутрішніх (таких, які забезпечують розвиток особистісного аспекту суб'єктів освітнього процесу) і зовнішніх (що сприяють реалізації процесуального аспекту системи) елементів, що забезпечують її ефективне функціонування і подальший розвиток [3].

Далі конкретизація визначення означеного феномена залежить вже від мети, яку бажано досягти. Так, у дидактиці педагогічні умови розглядаються як сукупність чинників або компонентів навчального процесу, що забезпечує успішність навчання, а також середовище, в якому відбувається педагогічний процес [6].

Ю. К. Чабанський підкреслював, що педагогічні умови не є

причинами педагогічних явищ, вони лише здатні посилювати чи послаблювати дію причини. Вчений вважав їх обставинами або факторами, від яких залежить перебіг певного педагогічного явища, функціонування педагогічної системи, а М. Є. Дуранов називає їх обставинами, що зумовлюють реалізацію факторів. Підкреслюється також необхідність урахування у з'ясуванні змісту і сутності даного феномену єдності суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, сутності та явища, а також їх обов'язкова усвідомленість (А. С. Агафонова, В. І. Андрєєв, Р. А. Атаханов, В. О. Беліков, В. І. Загвязинський, О. А. Орловта ін.).

Таким чином, педагогічні умови можна визначити як зовнішні і внутрішні обставини, фактори, сукупність заходів, чинники, що сприяють успішному перебігу певного явища; реалізація яких має на меті забезпечення успішного організаційно-педагогічного, психолого-педагогічного, дидактичного супроводу формування і розвитку досліджуваного феномена.

Зважаючи на завдання нашого дослідження, під педагогічними умовами розуміємо обставини, що детермінують успішність розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» у процесі магістерської підготовки.

Визначаючи першу педагогічну умову, спиралися на те, що сучасні тенденції розвитку вищої освіти, потреба у викладачах, які здатні до активного, свідомого самовизначення в соціокультурному просторі, актуалізує необхідність організації навчального процесу, орієнтованого на високий рівень самостійності майбутніх викладачів на всіх його етапах. Цим запитам повною мірою відповідають ідеї навчальної автономії як оптимальної дидактичної стратегії. Вони широко представлені в англомовній (Дж. Брунер, Л. Ван Лієр, Д. Литл, Н. Луман, Л. Мариани, А. Маслоу, С. Френе, Л. Харві, Г. Холек та ін.) і вітчизняній науковій літературі (Д. О. Леонтьєв, О. Е. Дергачова, О. А. Сергеєва), хоча здебільшого щодо методики навчання іноземної мови (С. В. Боднар, Т. В. Караєва, Н. Ф. Коряковцева, О. М. Соловова, Т. Ю. Тамбовкіна, О. Б. Тарнопольський, Т. К. Цветкова та ін.). Існує також ціле напластування досліджень, що черпають з теорії автономії І. Канта, присвячені проблемам етики і політики. Їх розгляд залишиться поза межами нашого дослідження, оскільки виходить за його окреслені завданнями межі.

Аналіз словникових тлумачень терміна «автономія» (від грецького «autos» – сам, «nomos» – закон) дозволив визначити його як такий ступінь свободи, що дозволяє людині бути незалежною від зовнішніх впливів, компетентною й успішною; як здатність поводитися відповідально, самостійно, приймати рішення, адекватні своїм поглядам і переконанням [8; 9; 13].

Щодо сутності терміну «навчальна автономія», то його розкривають як здатність тих, хто навчається «брати на себе відповідальність за рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, змісту навчання; вибір навчальних методів і технологій, які можуть бути використані; управління навчальним процесом (ритм, час, місце навчання тощо), оцінка досягнутих результатів» [15, с. 3]. Також

відзначається, що її центральними характеристиками є свобода вибору, відповідальність і саморегуляція діяльності на основі розвинутої внутрішньої мотивації [14, с. 1]. Тобто саме надання можливості і здатність навчатися з власної волі, без зовнішнього примусу, знаходження власних сенсів професійно-педагогічної діяльності, актуалізація особистісної відповідальності за перебіг і результати цього процесу є індикаторами навчальної автономії.

Основні ідеї концепції навчальної автономії, висвітлені у трудах зарубіжних учених, співзвучні положенням особистісно зорієнтованої освітньої парадигми, що передовсім передбачає орієнтацію освітнього процесу на потреби і запити тих, хто навчається як активних його суб'єктів, надання їм можливості будувати власну освітню траєкторію, приймати ефективні й незалежні рішення, знаходити свій шлях у культуроосвоєнні та культуротворчості, беручи при цьому на себе свідоме керування власною учбовою діяльністю, оцінку її перебігу й результатів і відповідальність за її наслідки. Результатом цього процесу, де особистість за К. Роджерсом, має можливість вивчати те, що для неї має сенс, буде «не скільки я освоїв, а на скільки моя особистість виявилася суб'єктно залучена до діалогу з культурою» [5, с. 15], готова до неперервної самоосвіти і саморозвитку.

Самостійна організація власного процесу навчання, де функцією викладача є створення умов, що надають можливість магістрантам висловити свою суб'єктну позицію, актуалізувати сенси свого «Я», сприяють набуттю знань, формуванню і розвитку вмінь, необхідних для прийняття рішень у процесі планування, оцінювання, корегування й удосконалення своєї діяльності й особистісної готовності до прийняття таких рішень, повністю відповідає сутності й особливостям магістерської підготовки і природі методичної культури як соціокультурного феномену й особистісного новоутворення. Саме тому надання майбутнім викладачам навчальної автономії розглядаємо як умову ефективного розвитку їх методичної культури.

Розвиток методичної культури передбачає, з одного боку опанування методичної культури суспільства, тобто «сталої» культури, а з іншого, як будь-який культурний феномен, передбачає не лише культуроосвоєння, а й культуротворення як вироблення суб'єктивно й об'єктивно нових методичних продуктів. Співвідношення та співіснування «сталого», нового і такого, що лише народжується, є не лише сутнісною характеристикою, а й умовою існування та розвитку методичної культури. Цьому відповідає принцип додатковості, який уперше як новий «логічний інструмент», що дозволяє у процесі пізнання з метою відтворення цілісності його об'єкту, аналізу властивих цьому об'єкту суперечливих властивостей, застосовувати додаткові взаємовиключні класи понять у вигляді «додаткових пар», встановлювати еквівалентність між ними, описав у зв'язку з необхідністю інтерпретації квантової механіки Н. Бор. Особливості вияву додатковості в інших сферах людського буття показано у наукових працях

В. І. Аршинова, Г. Г. Гранатова, Ж. Дерриді, Ю. М. Лотмана, А. В. Мудрика, В. В. Налімова, В. І. Сорокіної та ін. В них доведено, що додатковість передбачає не звичайне доповнення, а певну асиметричну гармонію, єдність того, що протиставляється, плюралізм відносних істин, що складають цілісну картину реальності. В освіті він виявляє себе у взаємообумовленості, співіснуванні і взаємодії класичних та інноваційних освітніх процесів. Додатковість дозволяє додавати, «доводити до повноти», доповнювати кращі напрацювання сталої методичної культури новими, сучасними [1]. Пропонуємо застосовувати принцип додатковості як методологічну підставу взаємодоповнення інноваційних і традиційних форм організації, методів та засобів магістерської підготовки майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» і розглядаємо його реалізацію в ході такої підготовки як наступну умову розвитку методичної культури.

У методичній культурі майбутнього викладача як особистісному феномені на суб'єктному рівні закріплюються об'єктивні нормативні уявлення про цілі, зміст, способи реалізації методико-педагогічної діяльності, що опановується, набуті вміння і навички її здійснення, власні можливості щодо цього. Розвиток методичної культури забезпечується знаходженням особистісних сенсів і практичної цінності методико-педагогічної діяльності, що освоюється у процесі магістерської підготовки. Умовою такого знаходження є набуття власного досвіду, необхідного для культуроосвоєння як аналізу і відбору й упровадження існуючого методичного арсеналу, пошуку нових культурних смислів його доцільного використання і культуротворення як діяльності, результатом якої є створення нових методичних продуктів. Набуття такого досвіду стає здійсненим лише завдяки включенню в діяльність, пов'язану з об'єктивізацією притаманних їй засобів, методів, технологій, осягненням логіки організації педагогічного процесу й уможливлює перетворення їх у власні конструктивні варіанти її здійснення. Отже, забезпечення можливості занурення майбутніх викладачів у методичну діяльність, спрямовану на оволодіння досвідом, необхідним для аналізу, відбору і створення методичних продуктів розглядаємо як педагогічну умову розвитку їх методичної культури.

Відтак, для ефективного розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» на часі перебувають: надання магістрантам навчальної автономії;реалізація принципу додатковості як методологічної підстави взаємодоповнення інноваційних і традиційних форм організації, методів і засобів магістерської підготовки;забезпечення можливості занурення майбутніх викладачів в методичну діяльність, спрямовану на оволодіння досвідом, необхідним для аналізу, відбору і створення методичних продуктів.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в розробці моделі розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін спеціальності «Дошкільна освіта» в умовах магістратури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гранатов Г. Г. Метод дополнительности в развитии понятий (Педагогика и психология мышления) / Г. Г. Гранатов ; М-во образования Рос. Федерации. Магнитогор. гос. ун-т. – Магнитогорск : Магнитогор. гос. ун-т, 2000. – 194 с.
2. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж : Из-во НПО «МОДЭК», 1996. – 224 с.
3. Куприянов Б. В. Современные подходы к определению сущности категории «педагогические условия» / Б. В. Куприянов, С. А. Дынина // Вестник Костромского гос. ун-та имени Н. А. Некрасова. – 2001. – № 2. – С. 101–104.
4. Курлянд З. Н. Становлення позитивної Я-концепції майбутнього вчителя / З. Н. Курлянд. – Одесса : ПНЦ АПН України – М. П. Черкасов, 2005. – 163 с.
5. Лобок А. М. Содержание образования: конфликт парадигм / А. М. Лобок // Авторская школа (Библиотека культурно-образовательных инициатив). – М. : Эврика, 2003. – 208 с.
6. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація : навч. посібник / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко. – К. : НПУ, 1997. – 168 с.
7. 7.Найн А. Я. Технология работы над кандидатской диссертацией по педагогике : монография / А. Я. Найн ; Урал. гос. акад. физ. культуры. – Челябинск : УралГАФК, 1996. – 144 с.
8. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник в 2-х ч. / Р. С. Немов. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – Ч. 2. – 352 с.
9. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах : 200 000 слів у 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Вид-во «Аконіт», 2006. – Т. 3. – 862 с.
10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова ; Российская академия наук; Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : ИТИ Технологии, 2003. – 944 с.
11. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий [та ін.]. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.
12. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В. М. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 534 с.
13. Философский энциклопедический словарь / [гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н.Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
14. Lier L. Van. Interaction in the language curriculum. Awareness, autonomy & authencity / L. Van Lier. – Harlow : Longman, 1996.
15. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning / H. Holec. – Oxford : Pergamon, 1981. – 87 p.